

IFRS TALABLARIGA MUVOFIQ KONSOLIDATSIYALASHGAN MOLIYAVIY HISOBOTLARNING AHAMIYATI

*dotsent, PhD Ermatov A.A., Qudbiyev N.T.
Farg'ona Politexnika Instituti*

Annotatsiya: *Maqolada kompaniyalar tomonidan IFRS talablariga muvofiq, konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni tuzish, Bosh kompaniya va uning sho'ralarining aktivlari, majburiyatlari, kapitali, daromadlari, xarajatlari va pul oqimlari yagona iqtisodiy faoliyat subyekti sifatida taqdim etilishi bilan bog'lik masalalar ko'rib chiqilgan, shu bilan birgalikda konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlarni shakllantirish tamoyillari va usullari, va qaysi jihatlariga alohida urg'u berish zarurati, hamda sabablari tahlil qilingan va o'rganilgan. Ushu maqolada IFRS talablariga muvofiq konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlarni tuzish masalalari bilan shug'ullanayotgan foydalanuvchilarga foydali bo'lishi mumkin.*

Kalit so'zlar: *Konsolidatsiyalangan hisobot, to'liq konsolidatsiya, mutanosib konsolidatsiya, gudvill.*

Аннотация: *В статье рассмотрены вопросы, связанные с формированием компаниями консолидированной финансовой отчетности в соответствии с требованиями МСФО, представлением активов, обязательств, капитала, доходов, расходов и денежных потоков материнской компании и ее дочерних компаний в качестве единого субъекта хозяйственной деятельности, а также рассмотрены принципы и методы формирования консолидированной финансовой отчетности, и какие аспекты необходимо выделить в ней, и причины были проанализированы и изучены. Данная статья будет полезна пользователям, занимающимся вопросами составления консолидированной финансовой отчетности в соответствии с требованиями МСФО.*

Ключевые слова: *Консолидированная отчетность, полная консолидация, пропорциональная консолидация, гудвил.*

Abstract: *The article discusses issues related to the formation of consolidated financial statements by companies in accordance with the requirements of IFRS, the presentation of assets, liabilities, capital, income, expenses and cash flows of the parent company and its subsidiaries as a single business entity, as well as the principles and methods of forming consolidated financial statements, and what aspects need to be highlighted in it, and the reasons have been analyzed and studied. This article will be useful to users dealing with the preparation of consolidated financial statements in accordance with the requirements of IFRS.*

Keywords: *Consolidated financial statements, full consolidation, proportional consolidation, goodwill.*

1. Kirish.

O'zbekistonda konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni tuzish zarurati yirik korporatsiyalarni tashkil etish jarayoni bilan bir vaqtda paydo bo'ldi. Tadbirkorlar ko'pincha bir yirik tashkilot o'rniga bir nechta kichik, qonuniy mustaqil, lekin ayni paytda iqtisodiy jihatdan bir-biriga bog'liq bo'lgan kompaniyalarni biznesni olib borishi, ularning vujudga kelishi mumkin bo'lgan xavfni kamaytirish, soliqlarni tejash va h.k. yirik kompaniyalarni bo'lish yoki bir nechta qonuniy mustaqil tashkilotlarni birlashtirish undaydi va bu orqali korporatsiyalar tashkil etiladi.

1998 yilda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan 8-sonli BHMS "Shuba xo'jalik jamiyatlariga sarmoyalarni hisobga olish va konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlar"ni (1998) ro'yxatdan o'tkazdi. Shubhasiz, konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni shakllantirish biznesni rivojlantirish va uning kengayishi bilan emas, balki investorlar tomonidan investitsiya qilingan yangi kompaniyalarning birgalikdagi faoliyatining moliyaviy natijalari bo'yicha so'rovlar bilan belgilandi. Ular sarmoyani investitsiyalashning keyingi yo'nalishlarini aniqlash, shuningdek, moliyaviy investitsiyalar bilan bog'liq xatarlarni tahlil qilish uchun ob'ektiv ma'lumotlarga muhtoj edilar.

2. Adabiyotlar sharhi.

Bugungi kunga kelib ko'pgina o'zbek va xorijiy iqtisodchilari tomonidan o'z ilmiy izlanishlarida konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni shakllantirish va uning biznesni rivojlantirish, kengayishi bilan bog'liqligi to'g'risida nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilishgan, ular orasida o'zbek iqtisodchi olimlaridan Sh.T.Ergasheva va boshq. (2019), A.A.Karimov, N.M. Imamova (2020), D.E.Norbekov va boshq. (2019), rus iqtisodchi olimlaridan L.I.Kulikova va boshq. (2018) masalaning ko'proq nazariy jihatini yondashib MHXS bo'yicha moliyaviy hisobotni muvofiqlashtirish masalarini I.N.Ismanov (2021), Sh.I.Ilxamov (2017), M.Q.Pardayev (2011), K.B.Urazova, M.E.Pulatov (2021) E.D.Alimardonov va boshq. (2022), T.V.Pashenko, (2021), N.Yu.Titova, (2018) yo'nalishiga ko'proq e'tibor qaratishgan.

Shuningdek xorijiy iqtisodchilaridan o'z ilmiy izlanishlarini konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni shakllantirishning tahlil qilishning nazariy va amaliy jihatlariga bag'ishladilar, ulardan R.Libbi va boshq. (2016) moliyaviy hisobotlarni nazariy konseptual asoslarini xamda aktivlar, majburiyatlar va xususiy kapitalni tan olish, baholash hamda moliyaviy hisobotlarda aks ettirishning metodologik masalalari, M.M.Lane, W.Berkshire (2021) moliyaviy instrumentlar va qo'shimcha moliyaviy hisobot masalasini tadqiq etganlar. Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotiga bergan ta'riflarini ko'rib chiqsak.

O'zbekiston Respublikasi 8-son BHMS "Shuba xo'jalik jamiyatlariga sarmoyalarni hisobga olish va konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlar"da: "Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlar — hisobot sanasidagi moliyaviy ahvolni va xo'jalik yurituvchi jamiyatlar guruhining hisobot davri uchun moliyaviy natijalarni aks ettiruvchi ko'rsatkichlar tizimi".

Xalqaro moliyaviy hisobot standarti (IFRS) 10 "konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot"da: "Bosh tashkilot va uning filiallarining aktivlari, majburiyatlari, kapitali, daromadlari, xarajatlari va pul oqimlari yagona iqtisodiy faoliyat subyekti sifatida taqdim etiladigan guruhning moliyaviy hisoboti."

A.A.Karimov, N.M.Imamova (2020): "Bosh tashkilot o'xshash operatsiyalar hamda o'xshash vaziyatlardagi boshqa hodisalar uchun yagona hisob siyosati yordamida jamlangan (konsolidatsiyalashgan) moliyaviy hisobotlarni tayyorlashi lozim".

Sh.T.Ergasheva (2021): "Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot-guruhning moliyaviy hisobotlari, shu jumladan, bosh-kompaniya tomonidan nazorat qilinadigan barcha filiallar".

N.Yu.Titova (2018) “Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot- bosh-tashkilot va uning shuba tashkilotlarining aktivlari, majburiyatlari, kapitali, daromadlari, xarajatlari va pul oqimlari yagona xo‘jalik yurituvchi subyektga tegishli bo‘lgan guruhning moliyaviy hisoboti”.

Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot (CFR) — bu kompaniyalar guruhining mulkiy va moliyaviy holati, uning faoliyatining iqtisodiy natijalari va kelajakdagi rivojlanish istiqbollari to‘g‘risida ishonchli ma‘lumotlarni o‘z ichiga olgan hisobot turi¹

3. Tadqiqot metodologiyasi.

Maqolani yozishda quyidagi metod va usullar qo‘llanildi: tizim tahlillari, detallar, raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali buxgalteriya hisobini samaradorligi oshirish bo‘yicha faktor tahlil.

4. Tahlil va natijalar.

Konsolidatsiya nazariyasidagi asosiy tushunchasi bu birnecha kompaniyalar guruhi tuzilmasidan iborat bo‘lishidir. Tarkib muayyan biznes yoki faoliyat turlari, yo‘nalishlari yagona yirik kengaytirilgan kompaniyaga birlashishidir, lekin ularning har biri qonuniy ravishda mustaqilligini saqlab qoladi. Shu bilan birga, har bir kompaniyaning huquqiy mustaqilligi ularning iqtisodiy mustaqilligini anglatmaydi. Masalan, agar bitta kompaniya (bosh kompaniya) boshqa kompaniyaning aksiyalariga yetarli miqdorda egalik qilib uning direktorlarini olib tashlash yoki tayinlash to‘g‘risida aksiyadorlar yig‘ilishida ko‘pchilik ovozga ega bo‘lishi mumkin va bu masala ijobiy hal bo‘ladi, demak, ikkinchi kompaniyaga (shuba korxonasi) nisbatan har qanday qarorlar qabul qilinishi mumkinligi shu joyda ko‘rinadi. Bu bosh kompaniyaga shuba korxonasini to‘liq nazorat qilish imkoniyatini beradi. Bosh kompaniya va uning barcha shuba korxonalari birgalikda bosh kompaniya nazorati ostida guruh tuzadilar.

Xalqaro standartlarga muvofiq konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot quyidagi tamoyillarga asoslanishi kerak.

1. To‘liqlik tamoyili. Barcha aktivlar, majburiyatlar, kelgusi davrlarning xarajatlari, konsolidatsiyalangan guruhning kelgusi davrlarining daromadlari, bosh kompaniyaning ulushidan qat‘i nazar, to‘liq qabul qilinadi.

2. Xolislik tamoyili. Bosh kompaniya va uning shubalar yagona moliyaviy va iqtisodiy birlik sifatida qaralganligi sababli, tenglik konsolidatsiyalangan tashkilotlar aksiyalarining balans qiymati, shuningdek ushbu tashkilotlar faoliyatining moliyaviy natijalari va zaxiralari bilan belgilanadi.

3. Adolatli va ishonchli baholash tamoyili. Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot aniq va tushunarli shaklda taqdim yetilishi, shuningdek guruhga kiritilgan va umuman ko‘rib chiqilgan tashkilotlarning aktivlari, majburiyatlari, moliyaviy holati, foydasi va zarari to‘g‘risida aniq va ishonchli tasavvur berishi kerak.

4. Konsolidatsiya va baholash usullaridan foydalanishdagi izchillik prinsipi va ishlaydigan tashkilot prinsipi. Konsolidatsiya usullari uzoq vaqt davomida qo‘llanilishi kerak, agar tashkilot ishlayotgan bo‘lsa, ya‘ni yaqin kelajakda o‘z faoliyatini to‘xtatish niyatida bo‘lmasa. Chetga chiqish alohida holatlarda joizdir va ular tegishli asos bilan hisobotga ilova qilingan holda oshkor qilinishi kerak. Ushbu tamoyillar konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni tayyorlash shakllari va usullariga nisbatan qo‘llaniladi.

5. Moddiylik tamoyili. Ushbu tamoyil kompaniyaning moliyaviy-xo‘jalik faoliyati to‘g‘risidagi qarorni qabul qilish yoki o‘zgartirishga ta‘sir qilishi mumkin bo‘lgan hollarni oshkor qilishini ta‘minlaydi.

¹ <https://assistentus.ru/buhuchet/konsolidirovannaya-finansovaya-otchetnost/>

6. Yagona baholash usullari. Birlashtirilgan kompaniyaning aktivlari, majburiyatlari, kechiktirilgan xarajatlari, foydasi va xarajatlari to'liq hisobga olinishi kerak. Ularning guruhga tegishli tashkilotlarning joriy buxgalteriya hisobi va hisobotida qanday taqdim etilishi muhim emas, chunki bosh kompaniya taqiq qo'ymaydi va buxgalteriya yondashuvlarini tanlamaydi. Konsolidatsiya qilishda bosh kompaniya va filiallarning aktivlari va majburiyatlari bosh kompaniya tomonidan qo'llaniladigan yagona metodologiyaga muvofiq baholanishi muhimdir. Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni shakllantirishda bosh kompaniya rioya qiladigan qonun hujjatlariga muvofiq baholash usullari qo'llanilishi kerak.

7. Shakllantirishning yagona sana. Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot bosh kompaniyaning balans sanasida tayyorlanishi kerak. Shuba korxonalarining hisobot ko'rsatkichlari ham konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot sanasidan boshlab qayta hisoblanishi kerak.

Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot xalqaro standartlarga muvofiq asoslanadigan yuqorida muhokama qilingan prinsiplarning aksariyati konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni tayyorlashni tartibga soluvchi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 28.12.1998 yilda ro'yxatdan o'tgan, ro'yxat 580 raqamli "Shuba xo'jalik jamiyatlariga sarmoyalarni hisobga olish va konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlar" to'g'risidagi 8-sonli BHMSda o'z aksini topgan.

Guruhning konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarini shakllantirish bosh kompaniya va filiallarning bayonotlarida mavjud bo'lgan ma'lumotlarning kombinatsiyasiga asoslanadi. Lekin aktivlar, majburiyatlar, kapital, daromad va xarajatlar va shunga o'xshash obyektlar aniq algoritmini tuzish mumkin emas, chunki jarayon maxsus hisob-kitoblarni o'z ichiga oladi. Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni tayyorlashda IFRS 27 "Konsolidatsiyalashgan va alohida moliyaviy hisobot" va IFRS 28 "Assotsiyalashgan korxonalarda investitsiyalar" qo'llaniladi.

Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni shakllantirishdagi eng keng tarqalgan qadamlar qatoriga quyidagilar kiradi:

- guruh ichidagi operatsiyalarni yo'q qilish (chiqarib tashlash);
- yaxlit gudvillni hisoblash;
- to'plangan kapitalni hisoblash;
- ozchilik huquqlarini hisoblash;
- hisobotlarni bevosita shakllantirish.
- guruh ichidagi operatsiyalarni yo'q qilish (chiqarib tashlash).

Bir guruhga kiruvchi bir nechta korxonalarining konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotini yagona korxonaga kabi tuzadi. Binobarin, konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotda guruh ichidagi operatsiyalarni tavsiflovchi ko'rsatkichlar, ya'ni guruh elementlarining bir-biri bilan aloqasi bo'lmasligi kerak.

Oddiy moliyaviy hisobotlar bilan o'xshashlik mavjud: u kompaniyaning tashqi muhit bilan munosabatlarini tavsiflaydi, ammo kompaniya ichida joylashgan bo'linmalar o'rtasidagi munosabatlarni emas.

Guruh ichidagi bitimning, shartnomaning eng tipik namunasi-bu guruh korxonalaridan biri tomonidan tovarlarni o'sha guruhning boshqa korxonasiga sotishidir. Sotish shartnomasi ishtirokchilarining har birining moliyaviy hisobotida (balans va foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotda) aks ettiriladi va bu ikki mustaqil tashkilot o'rtasidagi munosabatlarning iqtisodiy mohiyatini to'g'ri tavsiflaydi. Ammo agar siz umuman guruh nuqtayi nazaridan qarasangiz, ikkala korxonaga ham guruh ichida joylashgan bo'lib chiqadi va shuning uchun guruh nuqtayi nazaridan hech qanday o'zgarish amalga oshmadi, zaxiralarni bir bo'linmadan boshqasiga oddiy o'tkazish ro'y berdi xolos. Bundan kelib chiqadiki, shartnomaning yuqorida aytib o'tilgan barcha oqibatlari konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotdan chiqarib tashlanishi kerak, ammo shu bilan birga har bir alohida

tashkilotning hisobotlarida saqlanishi kerak. Ushbu jarayon guruh ichidagi operatsiyalarni yo'q qilish (chiqarib tashlash) deb ataladi.

Guruh elementlari o'rtasidagi barcha qarz munosabatlari yo'q qilinishi kerak: axir, "yagona tashkilot" nuqtayi nazaridan, bir bo'linmaning boshqasiga qarzi umuman korxonaning talablari va majburiyatlariga ta'sir qilmasligi kerak.

Yaxlit gudvillni hisoblash. Umuman olganda, gudvill — bu nomoddiy aktiv bo'lib, u bir kompaniyani boshqasiga sotib olishi bilan bog'liq. Xususan, gudvill — bu sotib olishda sotib olingan barcha aktivlar va bu jarayonda olingan majburiyatlarning sof adolatli qiymati yig'indisidan yuqori bo'lgan sotib olish narxining bir qismi. Kompaniyaning brend nomi, mustahkam mijozlar bazasi, yaxshi mijozlar bilan munosabatlar, yaxshi ishchilar bilan munosabatlar va xususiy texnologiya qiymati yaxshi niyat mavjud bo'lishining ba'zi sabablarini anglatadi.

Gudvillning mohiyati kompaniyaning qo'shimcha iqtisodiy salohiyatini baholashdan iborat-bu yoki boshqa sabablarga ko'ra kompaniya o'zining sof aktivlaridan foydalanishdan "odatiy" foydadan tashqari qo'shimcha iqtisodiy foyda olish imkoniyatiga ega bo'lganda. Gudvillning paydo bo'lishining sabablari turli hil bo'lishi mumkin: samarali marketing tizimi, yuqori malakali menejment guruhining mavjudligi, yuqori malakali xodimlar, qulay geografik joylashuv, barqaror mijozlar bazasi va boshqalar. Bularning barchasi kompaniyaning reytingini oshiradi, shuning uchun gudvill ko'pincha O'zbekistonda ishbilarmonlik obro'si deb ataladi.

Kompaniyaning sotib olish miqdori sof aktivlarning adolatli qiymatidan kam bo'lsa, gudvill nafaqat ijobiy, balki salbiy ham bo'lishi mumkin.

Kompaniyaning bozor qiymati va uning sof aktivlarini adolatli baholash har qanday korxonaga uchun, hatto u hech qachon sotilishga qo'yilmagan yoki sotilmagan bo'lsa ham aniqlanishi mumkin. Bunday holda, taxmin qilish mumkin bo'lgan ichki xayrixohlik olinadi, ammo moliyaviy hisobotlarda aks ettirish odatiy emas, chunki hisob-kitoblar uchun asos gipotezaga asoslangan. Biroq, agar kompaniya savdosi amalga oshirilsa, va sof aktivlar bozor qiymatidan oshiq summada to'langan bo'lsa, unda bu holatda gudvill haqiqatga aylanadi. Bunda gudvill sotib olingan deyiladi, va guruh jamlama moliyaviy jadvalarida aks etadi (lekin u bosh yoki shuba hisobotlarida ko'rsatilmaydi). Sotib olingan gudvil amortizatsiya qilinadi (odatda to'g'ri chiziqli asosda) va konsolidatsiyalangan balansda alohida satr sifatida ko'rsatiladi.

To'plangan kapitalni hisoblash. Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotga bosh kompaniyaning kapitali to'liq kiradi. Sho'ba korxonaga kelsak, uni hisobotga to'liq kiritish noto'g'ri bo'ladi. Axir, uning ba'zilar, ya'ni sotib olish paytida mavjud bo'lgan narsa, aslida, konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotga kiritilgan — sof aktivlarning qiymati orqali, uning asosida gudvil hisoblangan. Shuning uchun, ikki marta hisoblashni oldini olish uchun konsolidatsiyalangan balansda faqat sotib olish sanasidan keyin shakllangan to'plangan foyda va faqat bosh kompaniyaga tegishli qism bo'lishi kerak.

Konsolidatsiya paytida balansda yangi aktiv paydo bo'ladi-sotib olish paytida hisoblab chiqiladigan va qayta baholanishi mumkin bo'lgan gudvil, shuning uchun to'plangan kapitalning konsolidatsiyalangan miqdori sotib olish sanasi va hisobot sanasi o'rtasidagi davr uchun gudvilni qayta baholash miqdoriga kamayadi.

Shuning uchun, jamlama kapital hisoblash quyidagicha: bosh kompaniya kapitali (to'liq) + foyda keltiruvchi shuba korxonalar ulushi olish kundan keyin -qayta hisoblangan gudvil.

Ozchilik huquqlarini hisoblash. Aytaylik, bosh jamiyat o'z shuba korxonasining ovoz beruvchi aksiyalarining 80 foiziga egalik qiladi, ya'ni bosh jamiyat shuba korxonaga 80% egalik qiladi, ammo bu egalik ulushi bosh kompaniyaga shuba korxonasining barcha aktivlari va majburiyatlari ustidan to'liq (100%) nazorat qilish imkonini beradi. Va bu shuni anglatadiki, ma'lum miqdordagi aksiyalarga ega bo'lgan bosh kompaniya hujjatlarga

muvofig mulkdan yuqori bo'lgan miqdordagi konsolidatsiyalangan aksiyalarni nazorat qiladi. Boshqacha qilib aytganda, u o'ziga tegishli bo'lmagan ma'lum miqdordagi aksiyalarni nazorat qiladi.

Bunday holda, tarkibning shakldan ustunligi prinsipi aniq. Xususan, ushbu tamoyil iqtisodiy nazorat munosabatlarining (tarkibining) mulkchilik munosabatlaridan (shakldan) ustunligini ta'minlaydi va shuning uchun bu birlashtirilgan balans aktivida ko'rsatilishi kerak bo'lgan shuba zaxiralarining butun miqdoridir. Shu bilan birga, guruh tomonidan nazorat qilinadigan, ammo shuba korxonalar aksiyadorlariga tegishli bo'lgan "xorijiy" mulk ham balansda aks ettirilishi kerak: u passivda ko'rsatiladi va ozchilik ulushi deb ataladi. Shunday qilib, konsolidatsiyalangan balans majburiyatida ko'rsatilgan ozchilik ulushi filialning sof aktiv qiymatini aksiyadorlarning egalik ulushiga ko'paytirish orqali hisoblanadi.

Ozchilik ulushini taqsimlash, shuningdek, konsolidatsiyalangan daromadlar to'g'risidagi hisobotni shakllantirish paytida sodir bo'ladi. Bunday holda, birinchi navbatda, soliqqa tortilgandan keyin konsolidatsiyalangan foyda hisoblab chiqiladi, so'ngra (hisobotning alohida qismida) ushbu foydaning qaysi qismi bosh kompaniyaga va qaysi biri aksiyadorlarga tegishli ekanligi ko'rsatiladi.

Hisobotlarni bevosita shakllantirish. Konsolidatsiyalangan hisobot quyidagi konsolidatsiyalangan hisobotlarni shakllantirishni o'z ichiga oladi: daromad va zararlar, pul oqimi, kapital harakati, konsolidatsiyalangan guruhning majburiy standartlari, ochiq valyuta pozitsiyalari. Shuningdek, ishtirokchilarning tarkibi to'g'risidagi hisobot, balans va konsolidatsiyalangan hisobotlarga tushuntirish yozuvlari. Konsolidatsiyalangan jamlama hisobotda barcha guruh tarkibidagi ishtirokchilar o'rnidan qat'i nazar, barcha bosh tashkilotlar majburiy tartibda hisobotlarni taqdim etishlari shart.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga muvofiq konsolidatsiyaning quyidagi asosiy usullarini ajratish mumkin: to'liq konsolidatsiya, mutanosib konsolidatsiya va kapital usuli.

To'liq konsolidatsiya eng keng tarqalgan usuldir. U "yagona korxonalar" tushunchasiga asoslanadi: xolding (guruh) bitta yuridik shaxs sifatida qaraladi, chunki aktivlar, majburiyatlar, daromadlar va xarajatlar butun guruh tomonidan nazorat qilinadi. Bu usul bilan, jamlama moliyaviy hisobotlar ko'rsatkichlari kabi ichki guruh operatsiyalari (o'zaro qarzlari va hisob-kitoblar), natijalarini bundan mustasno, barcha filiallari hisobot ko'rsatkichlari sarhisob qilib olinadi: debitorlik va kreditorlik qarzlari; kreditlar va moliyaviy investitsiyalar; ustav kapitali.

Mutanosib konsolidatsiya qo'shma faoliyat to'g'risidagi hisobotni birlashtirish uchun ishlatiladi (IFRSda "birgalikda boshqariladigan kompaniyalar" atamasi qo'llaniladi), aktivlar, majburiyatlar, daromadlar va xarajatlar konsolidatsiyalangan hisobotlarga bunday korxonalar ustidan nazorat ulushiga mutanosib ravishda kiritilgan. Bu mutanosib konsolidatsiya deb ataladi. Usulning mohiyati juda oddiy: bir tomondan, investor aktivlarning ulushiga ega, boshqa tomondan, u o'z ulushi miqdorida majburiyatlar uchun ham javobgardir.

Kapital usuli investorning investitsiya obyektining sof aktivlaridagi ulushi balansda alohida satr sifatida aks ettirilishini, ozchilik ulushi balansda aks ettirilmasligini taxmin qiladi. Bu bog'liq kompaniyalar hisobot mustahkamlash uchun ishlatiladi.

Konsolidatsiya guruh kompaniyalarining o'zaro operatsiyalarini takroran hisobga olishni istisno qilishni ta'minlashi kerak. Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni tayyorlashda bosh kompaniya va filiallarning hisobot ma'lumotlari bosqichma-bosqich birlashtirilib, ularni yagona tadbirkorlik subyekti sifatida taqdim etadi. Ushbu maqsadlar uchun guruh kompaniyalarining hisobot moddalarini avval maqola bo'yicha umumlashtiriladi, so'ngra o'zaro investitsiyalar va bitimlar chiqarib tashlanadi.

5. Xulosa va takliflar.

Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki bu hisobotning asosiy vazifasi turli toifadagi foydalanuvchilarning turli talablari javob beradigan hisobot tayyorlashdan iborat. Yirik kompaniyaning tarkibiga kiruvchi korxonaning hisobotlari umumiy faoliyatini tahlil qilish uchun to'liq va yetarli bo'la olmaydi, hatto o'z moliyaviy ahvoli to'g'risida ishonchli axborot taqdim eta olmaydi. Umumiy faoliyati natijalarini aniqlash hamda uning moliyaviy holatini baholash uchun konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotga muvofiq koeffitsiyentlar tahlilini amalga oshirish va hisoblash kerak. Tashqi foydalanuvchi asosli, shaffof, aniq axborotni faqat moliyaviy koeffitsiyentlar foydalangan holda umumiy hisobot shakllariga qo'shimchalar va tushuntirishlarda kompaniyalar guruhining moliyaviy natijalari va moliyaviy holatini baholash mumkin. Shu munosabat bilan koeffitsiyentlar tarkibini aniqlash kerak, unga ko'ra kelajakda alohida korxonaning ham, umuman guruhning ham moliyaviy holati dinamikasini baholash mumkin. Qabul qilingan boshqaruv qarorlarining o'z vaqtida va maqsadga muvofiqligi guruh boshqaruvining samaradorligiga ta'sir qiladi. Ushbu muammoni hal qilishda guruhning konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarini tahlil qilish muhim rol o'ynaydi.

Tahlil natijalari asosida kompaniyani rivojlantirish strategiyasi va taktikasi ishlab chiqiladi, to'g'ri boshqaruv qarorlari qabul qilinadi, ularning bajarilishi nazorat qilinadi va guruhning moliyaviy holatini yaxshilash zaxiralari aniqlanadi.

Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni tahlil qilishning o'ziga xos xususiyatlari tahlil alohida korxonalar ma'lumotlariga ko'ra emas, balki turli xil faoliyat turlari bilan shug'ullanadigan va turli xil kapital tuzilmalarga ega bo'lgan kompaniyalarning butun guruhi uchun amalga oshirilishi bilan bog'liq. Balansni tahlil qilib, korxonalarni guruhga birlashtirish uchun asos bo'lib xizmat qilgan konsolidatsiyaning qaysi turidan foydalanilganligini aniqlashtirish, shuningdek guruh a'zolarining o'zaro munosabatlari va o'zaro ta'sirini o'rnatish kerak. Konsolidatsiyalashgan balansning tahlili bosh va shuba korxonalar balansining tahlili bilan bir vaqtda amalga oshiriladi, chunki tahlil yo'nalishlaridan biri bu kompaniyadagi kapital va mulk tarkibini aniqlashdir.

Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotni tahlil qilib, guruhning moliyaviy natijalarida shuba korxonalarining ulushini aniqlash kerak. Ushbu maqsadlar uchun shuba korxonalarining foydasi (zarari) dagi ozchilik ulushi hisoblab chiqiladi va natijada bosh kompaniyaga tegishli bo'lgan sof foyda shakllanadi. Birlashish, qoida tariqasida, kompaniyalar qiymatini oshirishi sababli, bu haqda ma'lumot moliyaviy natijalarning konsolidatsiyalangan hisobotida taqdim etilishi kerak. Bundan tashqari, tushuntirishlar ko'pincha aksiyalarning joriy rentabelligining o'sishi prognozini beradi, ya'ni har bir aksiya uchun sof foyda.

Adabiyotlar:

Ilxamov, S. H. (2017) Development of auditing methods in accordance with international criteria and standards. International journal of advance research and innovative ideas in education, ISSN (O)-2395-4396. Vol-3. Issue-1, (3789), 1199.

Alimardonov E.D. (2022) Xalqaro moliya munosabatlari. Darslik. – T.: «Nihol print» OK, 516 b.

ACCA (2016) Applied Knowledge ACCA Diploma in Accounting and Business (RQF Level 4) Financial Accounting (FA/FFA) Study Text P.2 KAPLAN PUBLISHING UK Molly Millar's Lane Wokingham Berkshire © Kaplan Financial Limited, 2021 9th ed. — McGraw-Hill Education, 864 p. — ISBN 978-1259222139.

Ergasheva Sh.T., Ibragimov A.K., Rizayev N.K., Ibragimova I.R. (2019) "Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari". O'quv qo'llanma. – T.: TDIU, 227 b.

Kudbiev, D., Qudbiyev, N.T., & Imomova, Z.T. (2022). Moliyaviy Hisobotlardan Moliyaviy Menejmentda Foydalanish Masallari. Scientific progress, 3(4), 1030-1037.

Karimov A.A., Ibragimov A.K., Rizayev N.K., Imamova N.M. (2020) "Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari" / Darslik – T.: "MOLIYA", 310 b.

Norbekov D.E., To'rayev A.N., Rahmonov Sh.Sh. (2019) Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari: O'quv qo'llanma; – T.: "Iqtisod-Moliya", 332 b.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining Standarti (1998) yilda ro'yxatdan o'tgan, ro'yxat raqami 580.

Shokiraliyevich G.I. (2022). Moliyaviy hisobotlarni mxs bo'yicha transformatsiyasining zarurati, mohiyati va dolzarbligi //Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. С. 339-344.

Tohirovich, Q.N. (2021) International financial accounting standards in Uzbekistan. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 328-333.

Urazov K.B., Pulatov M.E. (2020) Buxgalteriya hisobi. Darsdik. - T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 558 bet.

Исманов, И. Н. (2021) Консолидациялашган ҳисобот тузиш ва тақдим этишнинг моҳияти ва мақсади цель подготовки и представления объединенного отчета purpose and purpose of preparing and presenting a consolidated report. Таълим тизимида ижтимоий-гуманитар фанлар, 151.

Кулжанов О.М., Кулибоев А.Ш. (2022) Международный бухгалтерский учёт. (Учебник) - Т.: СП «Nihol print», 236 с.

Куликова Л.И., Ветошкина Е.Ю., Ивановская А.В., Тухватуллин Р.Ш., Хамидуллина Г.И. (2018) Международные стандарты финансовой отчетности: учеб.-метод. пособие/ Казань: Казан ун-та, 99 с.

Пардаев М.Қ., Хасанов Б.А., Исроилов Ж.И., Пўлатов М.Э., Эшбоев Ў.Т., Холиқулов А.Н. (2011) Молиявий ва бошқарув таҳлили. Дарслик. Т.: ТДИУ ва СамИСИ, - 239 бет.

Пашенко Т. В. (2021) Международные стандарты аудита [Электронный ресурс]: учебно-наглядное пособие / Пермский государственный национальный исследовательский университет. – Электронные данные. – Пермь, 138 с.

Титова Н.Ю. (2018) Консолидированная отчетность организаций: учебное пособие /– Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 140 с.

Эргашева Ш.Т. (2021) "Международные стандарты финансового отчетности". Учебник. –Т.: ТГЭУ, 305 стр.